

STANISŁAW CHROBAK

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

EDUKACJA – WIEDZA ZDOLNA UKIERUNKOWAĆ CZŁOWIEKA W ŚWIETLE PIERWSZYCH ZASAD I OSTATECZNYCH CELÓW

Pedagogika dotyczy realnego człowieka. Jest nauką o wychowywaniu, kształceniu i samokształceniu człowieka w ciągu całego życia. Pedagogikę interesuje nie tylko to, „co jest”, lecz również to, „co może/ powinno się stać”. Wychodząc od szczególnej pozycji człowieka we wszechświecie, stwierdza, że jest on wezwany do ustawicznego, twórczego działania. Edukacja wiąże się w sposób zasadniczy z szansą człowieka „możliwego”, warunkami jego rozwoju i twórczego działania, zarówno w wyniku intencjonalnych procesów edukacyjnych, jak osobistej samoedukacji. Jest ona czymś znacznie więcej niż tylko „wiedzą ogólną”. Pojęcie edukacja nie odnosi się tylko do oświaty lub kształcenia zawodowego, ale do pełnej formacji osoby. W edukacji dostrzega się czynnik zmian, przypisuje się jej podstawową rolę w rozwoju społeczeństwa, kreowania nowego ładu społecznego i wyzwiania możliwości rozwojowych zarówno poszczególnych ludzi, jak i dużych grup społecznych. Jest zatem konieczne, aby wartości, które człowiek wybiera i do których dąży swoim życiem, były prawdziwe, ponieważ tylko dzięki prawdziwym wartościom może stawać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości, zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to konieczny warunek, który każdy powinien spełnić, aby stać się sobą i wzrastać jako osoba dorosła i dojrzała.

Słowa kluczowe

Osoba, edukacja, wartości, wiedza, wychowanie.

Pedagogika dotyczy realnego człowieka. „Jest nauką o wychowywaniu, kształceniu i samokształceniu człowieka w ciągu całego życia. Zatem w jej skład wchodzi wychowanie i kształcenie jako działania dośrodkowe – oddziaływania bezpośrednio lub pośrednio człowieka na człowieka w ciągu całego życia – oraz samokształtowanie, samowychowanie, samodoskonalenie człowieka w ciągu życia (działania odśrodkowe). W tej koncepcji kluczowymi terminami są: wychowanie, kształcenie, samokształtowanie człowieka w ciągu całego życia”¹. W obszarze swoich dociekań pedagog podejmuje zagadnienia metodologiczne, antropologiczne, aksjologiczne, etyczne, estetyczne i prakseologiczne. Nie może zatem poprzestać na analizie sytuacji, opisie i interpretacji rzeczywistości, nie wyciągając z niej użytecznych dla edukacji wniosków. Punktem wyjścia powinna być dla niego świadomość tego, że edukacja młodego pokolenia nigdy nie przebiega w izolacji od sytuacji społeczno-moralnej całego społeczeństwa, a współcześnie nie dokonuje się też poza zasięgiem idei i wpływów kulturowych i cywilizacyjnych. Złożoność przedmiotu badań pedagogiki otwiera ją na inne dyscypliny i czyni konieczną współpracę z naukami antropologicznymi, aksjologicznymi, psychologicznymi, socjologicznymi i światopoglądowymi.

Pedagogikę interesuje nie tylko to, „co jest”, lecz również to, „co może/powinno się stać”. Wychodząc od szczególnej pozycji człowieka we wszechświecie, stwierdza, że jest on wezwany do ustawicznego, twórczego działania. Integrując wiedzę innych nauk skupiających się fragmentarycznie na zjawisku wychowania i kształcenia, odpowiada zarazem na potrzebę poszukiwania odpowiedzi na podstawowe pytania o sens życia, o możliwości rozwoju, o funkcjonowanie i wspieranie człowieka w jego skomplikowanym świecie. „Jeśli więc uwzględnić pedagogikę jako naukę antropologiczną o takim człowieku, jakim

¹ S. Palka, *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, GWP, Gdańsk 2006, s. 22-23.

jest dziecko, jako o pewnej bytowej całości, jako naukę ujmującą tegoż człowieka w perspektywie procesu jego osobowego dojrzewania i odnajdywania swego miejsca pośród ludzi w świecie ich kultury, pośród zjawisk przyrody jako części tegoż świata, ale też i wobec doświadczanej metafizyki swego istnienia, to jest ona zarówno nauką realną, jak i uniwersalną. W jej pole zainteresowań wkraczają bowiem, siłą rzeczy, wszelkie nauki oraz ich metodologie, a dziecko staje się faktycznym przedmiotem badań zarówno antropologii biologicznej, kulturowej, jak też filozoficznej”².

EDUKACJA W PEŁNEJ FORMACJI CZŁOWIEKA

Edukacja wpisuje się w rozwój poszczególnych ludzi oraz w życie społeczeństw. Jest podstawą dla rozwoju osoby i dla integracji społecznej. Odgrywa ona istotną rolę tak z punktu widzenia jednostki, jak i jej miejsca w zastanym i tworzonym przez nią wielowymiarowym świecie. „Edukacja to więc ogół wpływów na jednostki i grupy ludzkie, wpływów sprzyjających takiemu ich rozwojowi i wykorzystywaniu posiadanych możliwości, aby w maksymalnym stopniu stały się świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej, narodowej, kulturowej i globalnej oraz by stały się zdolne do aktywnej samorealizacji, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności, były zdolne do rozwijania własnego JA poprzez podejmowanie «zadań ponadosobistych», poprzez utrzymywanie ciągłości własnego JA w toku spełnienia «zadań dalekich»”³. Edukacja zatem wiąże się w sposób zasadniczy z szansą człowieka „możliwego”, warunkami jego rozwoju i twórczego działania, zarówno w wyniku intencjonalnych procesów edukacyjnych, jak i osobistej samoedukacji. Prawda rozwoju tkwi w jego integralności: jeśli nie obejmuje całego człowieka i każdego człowieka, rozwój nie jest praw-

² K. Ablewicz, *Człowiek jako metodologiczny problem pedagogiki*, „Horyzonty Wychowania” 1(2002)1, s. 88-89.

³ Z. Kwieciński, *Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia)*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*, red. T. Jaworska, R. Leppert, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998, s. 37-38.

dziwym rozwojem. Zatem, jak podkreśla Teresa Hejnicka-Bezwińska, „w rekonstrukcji założeń przyjmowanych we współczesnych dyskursach o edukacji, z których jeden został wykreowany przez epokę nowocześnie, a drugi jest odpowiedzią na krytykę społecznej praktyki (w tym także pedagogiki) epoki nowoczesnej, odwołać się musimy [...] do perspektywy poznawczej antropologii edukacji i poszukiwać «uwarunkowanych historycznie i epistemologicznie reguł budowy wypowiedzi na temat edukacji» wykreowanych w obydwu tych epokach”⁴.

Człowiek jest celem każdego ludzkiego działania, także w planie społecznym. W nowej formacji społecznej, kształtowanej przez rewolucję informatyczną, pojawia się też nowa forma kapitału. Obok takich form, jak: ziemia, surowce, pieniądze i ich ekwiwalenty, środki produkcji, techniki i technologie, nową formą kapitału staje się wiedza. Wiedza, to układ wiadomości, które uznajemy i potrafimy uzasadnić. Jako rezultat psychicznego procesu poznawania, jest pewnym stanem psychicznym, stanem posiadania pojęć i sądów (o czymś) czy dyspozycją do ich posiadania, albo treścią uzyskanych (uznanych) sądów. Współcześnie rozważane są cztery (zazębiające się) grupy problemów dotyczących wiedzy, a mianowicie: jej natury, typów, przedmiotów i źródeł. Ze szczególną wiedzą nie pokrywa się mądrość, choć ją zakłada w tym stopniu, w którym jest ona potrzebna do właściwego postępowania w konkretnych okolicznościach. Przejawy mądrości są zależne od danej kultury, a w szczególności od religii i filozofii. Źródłem mądrości jest zarówno doświadczenie osobiste, jak i zdroworozsądkowa obserwacja zachowania ludzi oraz prawidłowości przyrody. Zdobyta przez człowieka mądrość jest rodzajem wiedzy należącym do jego światopoglądu⁵. „Dla wielu edukacja jutra jest dewizą, która odnosi się także do promocji, rozwoju i doskonalenia oświaty na wszystkich jej szczeblach. Idzie nie tylko o kwestie nauczania i kształcenia, ale również o cnoty

⁴ T. Hejnicka-Bezwińska, *Antropologiczny punkt widzenia a poszukiwanie pedagogicznego sensu edukacji w społecznym dyskursie o edukacji*, [w:] *Antropologiczna pedagogika ogólna*, red. M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2010, s. 23.

⁵ Por. J. Herbut, M. Żardecka, *Mądrość*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, TN KUL Lublin 1997, s. 351-352; T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 29-32.

uniwersalne, takie jak: dojrzałość obywatelska, umiejętność radzenia sobie z frustracją, samodyscyplina, samokontrola czy gotowość do ponoszenia odpowiedzialności”⁶.

W edukacji dostrzega się czynnik zmian, przypisuje się jej podstawową rolę w rozwoju społeczeństwa, kreowania nowego ładu społecznego i wyzwalania możliwości rozwojowych zarówno poszczególnych ludzi, jak i dużych grup społecznych. Procesy edukacyjne, które dokonują się w realiach konkretnego, współczesnego świata, mają jednocześnie przyczyniać się do realizacji nowego kształtu przyszłości. Przyszłość jest szansą i możliwością, które wypełniać trzeba określonymi treściami i wartościami. Edukacja „to coś znacznie więcej niż tylko «wiedza ogólna» (ang. *common knowledge*). Zawiera ona w sobie nie tylko pewne umiejętności, lecz również podejście do rzeczywistości, podstawowe sposoby wartościowania, postawy estetyczne, moralne i polityczne”⁷. Problematyka edukacyjna dotyczy zawsze konkretnego człowieka „wrzuconego” w konkretną rzeczywistość dziejową. W tym sensie „w obliczu rozlicznych wyzwań edukacja jawi się jako szansa, którą należy bezwzględnie wykorzystać w dążeniu ludzkości do ideałów pokoju, wolności i sprawiedliwości społecznej. [...] Nie jest ona «cudownym środkiem» ani zaklęciem «sezamie, otwórz się» wprowadzającym w świat, który urzeczywistnił wszystkie ideały. Jest z pewnością tylko jednym ze sposobów, lecz w większym stopniu niż inne służącym bardziej harmonijnemu, autentycznemu rozwojowi ludzi”⁸.

⁶ A. Radziejewicz-Winnicki, *Emancypacja społeczna a kłopoty z instytucjonalizowaniem się „edukacji jutra” w postmonocentrycznym ładzie społecznym*, [w:] *Edukacyjne wyzwania w krajach postkomunistycznych*, red. K. Polak, B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 45.

⁷ W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, tłum. z jęz. niem. J. Kochanowicz, WAM, Kraków 2005, s. 105. „Jest to cel adresowany do społeczeństwa przyszłości – społeczeństwa, w którym wiedza jest warunkiem rozwoju społeczno-gospodarczego. Chodzi przy tym o wiedzę deklaratywną (*wiedza że*) i wiedzę proceduralną (*wiedza jak*). Ta ostatnia umożliwia przejście od wiedzy do umiejętności” (S. M. Kwiatkowski, *Główne problemy współczesnej edukacji*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” (2005)4, s. 10).

⁸ *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques’a Delorsa*, tłum.

Edukacja jest spoiwem konstrukcji trwałego rozwoju ludzkiego. Trwały rozwój ludzki należy rozumieć w sensie postępu opartego na poprawieniu jakości wszelkiej działalności ludzkiej. „Proces taki zakłada odwołanie się do uniwersum trwałych wartości, ale i otwarcie na wartości nowe, prezentowane przez kulturę popularną i będące owocem przemian cywilizacyjnych. Uwzględnienie ich jest konieczne, jeśli nie mamy tworzyć kolejnych utopii. Jest to wezwanie edukacji zorientowanej na XXI wiek”⁹. Edukacja jest sztuką używania wiedzy o sobie i o rzeczach wokół nas dla rozwoju ludzkich sprawności sądenia, wybierania, rozumowania i wykorzystywania. Będąc niepowtarzalnym doświadczeniem, edukacja jest ustawicznym kształtowaniem istoty ludzkiej, jej wiedzy i umiejętności, lecz również jej zdolności osądu i działania. „Przed edukacją stoi zatem problem dotyczący tego jak wychowywać ludzi, aby z jednej strony potrafili oni osiągnąć sukces życiowy w szybko zmieniających się warunkach i trudnych okolicznościach, a z drugiej natomiast, aby potrafili przekształcać rzeczywistość zgodnie z humanistycznymi wartościami etycznymi i pokonywać trudności i zagrożenia współczesnego świata”¹⁰. Doskonalenie poszczególnych dziedzin ludzkiego poznania jest zawsze dobrą podstawą dla pełnej i optymalnej aktualizacji całego człowieka. „W pełni podmiotowe, osobowe funkcjonowanie wymaga rozwoju wszystkich funkcji psychicznych, możliwie wysokich kompetencji intelektualnych i emocjonalnych, dążenia do możliwie wy-

z jęz. fr. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998, s. 9.

⁹ J. Gajda, *Człowieczeństwo sensem życia i odpowiedzialnym zadaniem edukacji*, [w:] *Edukacja zorientowana na XXI wiek*, red. J. Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 274. Edukacja zatem, aby spełnić w całości swoją misję – jak wskazuje Raport Jacquesa Delorsa – powinna organizować się wokół czterech aspektów kształcenia, które przez całe życie będą niejako dla każdej jednostki filarami jej wiedzy. Są one następujące: a) uczyć się, aby wiedzieć; b) uczyć się, aby działać; c) uczyć się, aby żyć wspólnie; d) uczyć się, aby być. Por. *Edukacja*, dz. cyt., s. 85-97; S. Chrobak, *Uczyć się, aby być – perspektywa wychowania początku XXI wieku*, [w:] *Przemiany w naukach o wychowaniu – idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*, red. W. Korzeniowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 43-50.

¹⁰ A. Śniegulska, *Dylematy edukacji w obliczu problemów XXI wieku*, [w:] *Edukacyjne problemy czasu globalizacji w dialogu i perspektywie*, red. A. Karpińska, Trans Humana, Białystok 2003, s. 237.

sokiego poziomu dojrzałości osobowościowej. Oczywiście warunkiem jest więc poziom i jakość edukacji”¹¹. Edukacja i prawo do niej jest zatem uprawnieniem człowieka do doskonalenia swego poznania, miłości i postępowania, twórczości, a także doskonalenia religijnego na mocy faktu bycia osobą.

OD-BUDOWAĆ REALISTYCZNY OBRAZ CZŁOWIEKA

Znaczenie słowa „realizm” zmienia się w zależności od różnych kontekstów filozoficznych. Realizm metafizyczny głosi, że pewne byty, a w szczególności świat zewnętrzny dany nam w doświadczeniu zmysłowym, istnieją realnie, to znaczy niezależnie od aktów poznawczych podmiotu. Realizm teoriopoznawczy natomiast głosi, że byty istniejące realnie są poznawane tak co do ich istnienia, jak i co do przynajmniej niektórych własności. Realizm teoriopoznawczy nie przyjmuje wrodzonych pojęć czy idei, skierowuje człowieka do kontemplacji, sądzenia i rozumowania. W faktycznych rozważaniach filozofów te wersje realizmu są ze sobą splecione, przy tym jedni widzą w nich ostatecznie problematykę epistemologiczną, inni zaś metafizyczną. Realistyczne stanowisko uwidacznia się głównie w dwóch istotnych dla metafizyki i teorii poznania kwestiach: istnienia i poznawania ogółów (uniwersalia) oraz istnienia i poznawania świata zewnętrznego. Realizm zmusza do postrzegania świata takim, jakim on jest. Nie pozwala na fikcję, iluzję, utopię czy, ogólnie rzecz biorąc, na idealizm. Realnie istniejący świat jawiący się w naszym poznaniu stanowi podstawę racjonalnego rozumienia samego poznania. Poznanie bowiem nie jest jakimś *a priori* w stosunku do świata, ale budzi się w nas poprzez oddziaływanie tego świata na nasz aparat poznawczy.

¹¹ K. Olbrycht, *Kluczowe problemy wychowawcze w krajach postkomunistycznych*, [w:] *Edukacyjne wyzwania*, dz. cyt., s. 33. „Wiadomości i umiejętności mają charakter drugorzędny, na pierwszym miejscu staje jakość człowieka – jego otwarcie na ludzi i świat, wyobraźnia, mobilność, wrażliwość społeczna, ciekawość świata, poczucie odpowiedzialności za następstwa podejmowanych działań, motywacja czynienia dobra” (E. A. Wesołowska, *O perspektywę globalną w myśleniu humanistycznym*, „Kultura i Edukacja” (1992)1, s. 17).

Wyzwała w nim akty poznania, a następnie umożliwiła namysł nad samym faktem poznania świata¹².

U podstaw wychowania jest wcześniej przyjęta koncepcja człowieka i jego działania – tego rodzaju idee (koncepcje) pozwalają lepiej zrozumieć, co oznacza „stawać się człowiekiem”, a więc także, w jakim kierunku mają zmierzać nasze energie i wysiłki wychowawcze. Człowiek bowiem to realnie istniejący byt jednostkowy, cielesno-duchowy, podmiotujący relacje wyznaczone przez właściwości, które posiada ze względu na swoje istnienie i ze względu na swoją istotę. Jako byt osobowy, obdarzony godnością, nie tylko stanowi cel działania swojego i innych, lecz także jest w swym działaniu związany realnymi relacjami z innymi ludźmi, którzy mają prawo spodziewać się pomocy od innych lub też zaprzestania działania, które im szkodzi. Realizm może więc stanowić dla człowieka podstawę do ciągłego doskonalenia, nabywania sprawności, kontemplacji, wychowania uczuć, by nie ulegać chwilowym fascynacjom. Filozofia realistyczna, z której wyrasta wychowanie, jest opisem spotkania i obecności osób i oznacza przede wszystkim skoncentrowanie się na osobowym rozwoju zarówno pedagoga, jak i wychowanka. Wskazuje na perspektywę humanizacji wychowania, wielkoduszności, *metanoi* i długomyślności, a w konsekwencji jest usprawnieniem człowieka w mądrości. Zatem na płaszczyźnie wychowania realizm wymaga każdorazowo osobowego i indywidualnego podejścia, związanego z odczytaniem, kim jest człowiek¹³. W tym kontekście istotne jest nie tylko to, jak się wychowuje, co czynić w wy-

¹² Por. J. Herbut, *Realizm*, [w:] *Leksykon filozofii*, dz. cyt., s. 459-461; M. Krasnodębski, *Człowiek i paideia. Realistyczne podstawy filozofii wychowania*, Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin, Warszawa 2008, s. 18-20.

¹³ Por. P. Skrzydlewski, *Rola filozofii realistycznej w kształtowaniu się ludzkiej kultury prawnej*, „Człowiek w Kulturze” 19(2007), s. 209-212; M. Krasnodębski, dz. cyt., s. 405-414. „Współczesny zwrot antropocentryczny jest pozbawiony nadziei, ponieważ odrzuca realizm. Głosi, że to ukonstytuowane przez człowieka znaczenie określa, co jest realne, co jest prawdziwe i co jest moralne. Właśnie dlatego od czasu Encyklopedystów Oświeceniowych historia ludzkości stała się «nową» metafizyką. Ludzkie znaczenie, ludzkie działania i wydarzenia ustanawiają porządek rzeczywistości i historia bada przebieg tego porządku” (T. A. Michaud, *Realizm: jedyna droga przekroczenia progę nadziei*, tłum. z jęz. fr. R. Lizut, „Człowiek w Kulturze” 19(2007), s. 279).

chowaniu, czemu ono służy, lecz także pytanie o to, co ono oznacza, co istotnego wnosi, dlaczego w ogóle je podejmujemy.

Proces wychowania nie dokonuje się w próżni. Zatem „pojęcie «edukacja» nie odnosi się tylko do oświaty lub kształcenia zawodowego, ważnych czynników rozwoju, ale do pełnej formacji osoby. W związku z tym trzeba podkreślić aspekt problematyczny: żeby wychowywać, trzeba wiedzieć, kim jest osoba ludzka, znać jej naturę. Rozpowszechnianie się relatywistycznej wizji tejże natury stawia przed wychowaniem poważne problemy, zwłaszcza przed wychowaniem moralnym, uniemożliwiając jej szerzenie w wymiarze uniwersalnym”¹⁴. Spojrzenie na koncepcje człowieka poprzez pryzmat realizmu pozwala na odróżnienie porządku poznania i bytowania. Różnica tych porządków wyznacza granicę pomiędzy myśleniem a istnieniem, poznaniem a bytowaniem. Nie jest to tylko odróżnienie terminologiczne, ale przede wszystkim wskazanie na różne sposoby odczytywania rzeczywistości. Realizm, to pierwszeństwo bytowania przed poznaniem. Realność jest zasadnicza, pierwsza i ona jest spowodowana przez istnienie (akt istnienia). Wychodząc od istnienia człowieka, identyfikuje się kolejno współstanowiące człowieka inne elementy strukturalne. Zarazem jasno widać, które z tych elementów podlegają wychowującemu je wpływowi¹⁵.

Wychowywanie zakłada dynamiczną strukturę człowieka, to znaczy jego stawanie się i zmienianie, a to z kolei rozumiane jest jako implikujące możliwość zmieniania się na lepsze. Człowiek, który się staje, musi zawierać w sobie nie tylko możliwość warunkującą sam proces stawania się, zmiany, ale musi mieć wytyczony cel – ideał czy ideę, wedle której i ku której owo stawanie się ma być kierowane. „Człowiek to jedyna istota w całym widzialnym świecie stworzonym, która nie tylko zdolna jest wiedzieć, ale także zdaje sobie sprawę z tego, że wie, i dlatego pragnie poznać istotną prawdę tego, co postrzega. Nikomu nie może być naprawdę obojętne, czy jego wiedza jest prawdziwa. Jeśli człowiek odkryje, że jest fałszywa, odrzuca ją; jeśli natomiast może się upew-

¹⁴ Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, 61.

¹⁵ Por. M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Oficyna Wydawnicza „Navo”, Warszawa 1997, s. 58-64; M. Krasnodębski, dz. cyt., s. 194-199.

nić o jej prawdziwości, doznaje satysfakcji. [...] Słusznie uważa się, że człowiek osiągnął wiek dojrzały, jeśli potrafi o własnych siłach odróżnić prawdę od fałszu i wyrobić sobie własny osąd o obiektywnym stanie rzeczy. Tu właśnie znajduje się motywacja wielorakich poszukiwań¹⁶. Stawanie się człowieka zawsze dzieje/dokonuje się w nim samym, ale także wobec czegoś. Praca nad spełnieniem siebie jako osoby, praca nad sobą, jest pracą całego życia. Pedagog staje więc przed zadaniem wyposażenia wychowanka w sprawności i struktury, które mogą mu w tej pracy być potrzebne, a także przed zadaniem cierpliwego motywowania go do podejmowania konstruktywnych działań. Odpowiedzialność osobowa pedagoga obejmuje przestrzeń przecinania się i nakładania się odpowiedzialności zawodowej, społecznej oraz indywidualnej, traktowanych w sposób osobowy wychowanków¹⁷.

Wychowanie jest przechodzeniem od *możności* do *aktu*, czyli nabywaniem realnej doskonałości, która nie istniała wcześniej. Nie jest ono wzrastaniem z niczego, ale zakłada realną możliwość rozwoju i ontologicznego ubogacania się. Wszelkie więc teorie człowieka powinny zmierzać do realizmu, broniąc się przed dualistyczną jego koncepcją, w której zawsze dochodzi do przeakcentowania bądź jego wymiaru duchowego (*homo spiritualis*), bądź biologicznego czy ekonomicznego (*homo biologicus*, *oeconomicus*). Tak więc podstawową wartością jest i pozostaje osoba ludzka i jej pełne, integralne urzeczywistnianie się jako osoby¹⁸. „Każdą osobę ludzką cechuje w aspekcie dynamicznym potencjalność. Człowiek nie jest bytem «domkniętym», «zakończonym» w kształcie swojego człowieczeństwa. Przychodzi na świat w dużej mierze jako istota potencjalna; jego życie w pewnym sensie można zdefiniować jako proces aktualizacji

¹⁶ Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, 25.

¹⁷ Por. K. Olbrycht, *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 201-205. „Człowiek, który się staje, musi zawierać w sobie nie tylko możliwość – *dynamis* – warunkującą sam proces stawania się, zmiany, ale musi mieć wytyczony cel – ideał czy ideę, wedle której owo stawanie się ma być kierowane. [...] nie jest to przecież nic innego, jak idea człowieczeństwa” (W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1992, s. 37).

¹⁸ Por. M. Nowak, *Osoba i wartość w pedagogice ogólnej*, [w:] *Antropologiczna pedagogika ogólna*, dz. cyt., s. 50-55.

tych cech i wartości, które zostały mu zadane w chwili poczęcia. [...] Trzeba jednak pamiętać o tym, iż człowiek jest osobą, strukturą stałą i niezmienną, i zarazem zmienia się jako osoba”¹⁹. Zatem filozofia realistyczna proponuje integralną wizję wychowania i kształcenia człowieka. Człowiek jako taki, jest zawsze kimś danym, ale i zadany.

EDUKACJA – TROSKA O AUTENTYCZNE WARTOŚCI

Ten, kto wychowuje, musi przede wszystkim wiedzieć ku czemu chce albo powinien wychowywać. Terminy typu: „edukacja ogólna”, „wiedza”, „umiejętności”, „dzielność”, „kompetencje” mogą pełnić funkcję orientacyjną tylko wtedy, gdy dokona się ich konkretyzacji za pomocą dodatkowych określeń. Trzeba wskazać, jakie elementy składowe posiada ideał „edukacji ogólnej”? Jakie ma cechy? O jaki rodzaj „wiedzy” i „umiejętności” chodzi? W jakiej dziedzinie powinni być „dzielni” lub „kompetentni” członkowie danej grupy? Ideał „edukacji ogólnej” lub wspólnej wszystkim „podstawowej dzielności” jest konieczny, lecz niewystarczający ani dla osobistej orientacji w świecie wartości, ani dla trwałego ładu społecznego. Również w życiu osobistym nie wystarczy cząstkowy ideał „edukacji ogólnej”, gdyż zawiera on tylko minimum cech, których nie powinno brakować nikomu, kto chce być uznany za dojrzałego obywatela miasta, państwa i świata. Oprócz tego każdy człowiek – w obliczu niezliczonych możliwości działania, szans i niebezpieczeństw – powinien sam zdecydować, jakim zadaniom chce się poświęcić, jakiej sprawie służyć, w jakim kierunku się doskonalić²⁰. „Pedagogika bowiem jest zarazem wiedzą (lub korzystaniem z wiedzy), mądrością rozumienia życia i uprzejmym wyrażaniem jego perspektyw, wrażliwością na potrzeby rozwojowe ludzi w imię rozwoju ich ku wartościowości i upełnomocnieniu, a zarazem jest budowaniem kompetencji do działań na rzecz rozwoju”²¹. Pedagogika poszukuje szansy na lep-

¹⁹ W. Chudy, *Istota pedagogiki personalistycznej*, „Ethos” 75(2006)3, s. 59-60.

²⁰ Por. W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika*, dz. cyt., s. 104-118.

²¹ Z. Kwieciński, *Edukacja wobec wyzwań demokracji. Wystąpienie na otwarciu II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, [w:] *Demokracja a oświata, kształcenie*

sze zrozumienie świata ludzi i świata ich idei, a zatem również możliwości wzbogacenia refleksji o wychowaniu. Zadaniem pedagogiki nie jest tylko dostosowywanie edukacji do przemian cywilizacyjnych, ale współpartycypacja w nich i kreowanie wizji przyszłości, przygotowanie każdej jednostki do kreatywnego uczestniczenia w kulturze i cywilizacji informacyjnej. „Zagubienie albo zanik paidei i celu wychowawczego wiedzie do ciasnej wizji, w której edukacja wytwarza raczej specjalistów niż podmioty posiadające solidne wykształcenie ogólne i mądrość”²².

W interesie każdej społeczności leży troska o własne normatywne punkty orientacyjne oraz ich przekazanie następnym pokoleniom. „Poglądy, style życia, prawa, cele, jakie sobie stawia społeczeństwo, w którym żyjemy, i obraz samego siebie, jaki ono daje za pośrednictwem środków przekazu, rzeczywiście wywierają wielki wpływ na kształtowanie nowych pokoleń, zarówno pozytywny, jak i negatywny. Społeczeństwo nie jest jednak abstrakcją: ostatecznie to my sami je tworzymy, wszyscy razem, wraz z orientacjami, zasadami i przedstawicielami, których sobie obieramy, jakkolwiek role i odpowiedzialność każdego są różne. Potrzebny jest zatem wkład każdego”²³. Osoba kształtuje się, poszukując prawdy i wybierając wartości, a także przyjmując odpowiedzialność za dokonane wybory.

Współczesny kryzys kulturowy jest przede wszystkim kryzysem orientacji i zdolności wartościowania. Hierarchie wartości odznaczają się pluralizmem, czyli umieszczaniem obok siebie (lub w konkurencji do siebie) wszelkich norm, ideałów, koncepcji człowieka i wytycznych działania oraz ich szybką wymianą. W pojmowaniu wartości wielu ludzi przejawia dużą zmienność i dezorientację. Zauważa się kryzys wiedzy na temat tego, do czego należy dążyć, a czego unikać, co jest ważne, a co nieistotne, co należy cenić bardziej, a co mniej, co należy zachować

i wychowanie. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego, red. H. Kwiatkowska, Z. Kwieciński, Edytor, Toruń 1996, s. 13-14.

²² V. Possenti, *Wiara, rozum, uniwersytet*, tłum. z jęz. wł. T. Żeleźnik, „Społeczeństwo” (2008)3, s. 336.

²³ Benedykt XVI, *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*, „L’Osservatore Romano” (2008)4, s. 5-6.

za wszelką cenę, a z czego można zrezygnować. Trzeba sobie ponadto uświadomić, że „wiedza i możliwości” lub „umiejętności i zdolności” nie wystarczą same z siebie do prowadzenia dobrego, samodzielnego i społecznie odpowiedzialnego życia²⁴. „Jest zatem konieczne, aby wartości, które człowiek wybiera i do których dąży swoim życiem, były prawdziwe, ponieważ tylko dzięki prawdziwym wartościom może stać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to konieczny warunek, który każdy musi spełnić, aby stać się sobą i wzrastać jako osoba dorosła i dojrzała”²⁵.

Przekazywanie wartości, nawet tych najbardziej podzielanych i najmocniej utwierdzonych, nigdy nie odbywa się automatycznie. „Każdy człowiek i każde pokolenie musi na nowo i na własny rachunek podejmować swe decyzje. Nawet największych wartości z przeszłości nie można po prostu odziedziczyć, musimy je sobie przyswajać i odnawiać poprzez osobisty wybór, często niełatwy”²⁶. Potrzeba wartości tym bardziej wzrasta, im silniejsze wyzwania i konflikty występują w otoczeniu, a poszukiwanie nowych sensów i wartości, do których można by się odwoływać, nie zawsze przynosi pozytywne rezultaty i pozostawia bez odpowiedzi wiele pytań dotyczących obecności człowieka w świecie, jego egzystencji i przeznaczenia. Systemy społeczne włączone w procesy globalizacji stają się więc coraz bardziej do siebie podobne, a zarazem coraz wyraźniej zróżnicowane wewnętrznie. W związku z tym warto przypomnieć, że globalizację trzeba na pewno pojmować

²⁴ Por. W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika*, dz. cyt., s. 21-28.

²⁵ Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, 25. „Wartości, do których odwołują się ideologie, mogą być rozmaite: autentyczne i nieautentyczne, rzetelne i zmistyfikowane, obiektywne i subiektywne. Otóż wartości autentyczne, rzetelne, obiektywne, zawierają w sobie dość siły, by jako szczególna atrakcja apelować do aksjologicznej wrażliwości człowieka. Najczęściej nie obiecują łatwej realizacji. Wymagają pracy, wywołują pokorę wynikającą z poczucia naszego niedorastania do ich wezwania. Ich immanentna siła nie zmusza jednak do ich realizacji. Ta jest zawsze niejako warunkowa, apel wartości zaczyna się formułą: «jeśli chcesz»” (W. Stróżewski, dz. cyt., s. 143-144).

²⁶ Benedykt XVI, *List do diecezji rzymskiej*, dz. cyt., s. 4.

jako proces społeczno-ekonomiczny, ale nie jest to jej jedyny wymiar. Tworzą ją osoby i narody, którym ten proces powinien przynieść pożytek i rozwój²⁷. W tym kontekście „edukacja może starać się podkreślać wartość ludzkiego życia, przygotowywać młode pokolenia do poszanowania praw człowieka, różnorodności kulturowej, tradycji etycznych i religijnych, podstawowych zasad demokracji. Pogłębiona wizja istoty ludzkiej stanowi ostateczną gwarancję dla społeczeństwa, które w pełni szanuje swoich członków. Dla chrześcijan tradycja chrześcijańska stanowi historyczne świadectwo i nadzieję na jego ostateczną realizację”²⁸. Bez oczywistych prawd religijno-światopoglądowych, etycznych i estetycznych nasze życie osobiste i społeczne byłoby bardziej chaotyczne niż obecnie.

Edukacja jest jednocześnie sprawą społeczną i sprawą jednostki, siłą sprawczą i efektem realizowanych przemian. Wiąże się w sposób zasadniczy z szansą człowieka „możliwego”, warunkami jego rozwoju i twórczego działania. „Edukacja oznacza stan «bycia wykształconym/ ukształtowanym», osobistą kulturę (*cultura animi*), tak więc określony

²⁷ Por. L. Ribolzi, *Problemy i perspektywy wychowania*, tłum. z jęz. wł. P. Borkowski, „Społeczeństwo” (2010)1, s. 125-129.

²⁸ H. Lombaerts, *Edukacja z perspektywy europejskiej*, tłum. z jęz. fr. P. Łacny, E. Osewska, „Horyzonty Wychowania” 1(2002)2, s. 174. „Człowiek nie rozwija się wyłącznie dzięki własnym siłom, ani też rozwój nie może po prostu przyjść z zewnątrz. Na przestrzeni dziejów uważano często, że powołanie do życia instytucji zagwarantuje ludzkości korzystanie z prawa do rozwoju. Niestety, za bardzo zaufano tym instytucjom, tak jak gdyby mogły one osiągnąć pożądany cel w sposób automatyczny. W rzeczywistości same instytucje nie wystarczają, ponieważ integralny rozwój ludzki jest przede wszystkim powołaniem, a więc wiąże się z wolnym i solidarnym wzięciem na siebie odpowiedzialności przez wszystkich. Rozwój ów wymaga ponadto transcendentnej wizji osoby, potrzebuje Boga: bez Niego albo odbiera się prawo do rozwoju, albo składa się go jedynie w ręce człowieka, który popadł w przekonanie o samo-zbawieniu i w efekcie opowiada się za rozwojem odczłowieczonym. Z drugiej strony, dzięki spotkaniu z Bogiem potrafimy nie tylko nie «widzieć w innym człowieku zawsze jedynie innego», lecz rozpoznać w nim obraz Boży, dochodząc tym samym do prawdziwego odkrycia innego człowieka i do dojrzałej miłości, która «staje się troską o człowieka i posługą dla drugiego»” (Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, 11).

stan człowieka. Ten, kto optuje za «edukacją harmonijną», ma na myśli ideał «harmonijnie ukształtowanej osobowości». [...] To, że edukacja winna być harmonijna, oznacza iż: 1. nie powinno jej brakować niczego istotnego, ważnego lub wartościowego; 2. jej elementy winny tak do siebie pasować, by tworzyły uporządkowaną całość²⁹. Każdy człowiek jest istotą złożoną, posiada liczne możliwości działania, stoi w obliczu wielu wymagań, a siebie samego i swoje warunki życiowe winien tak ukształtować, jak jest to korzystne dla niego oraz jego bliźnich. Rdzeń tej wewnętrznej kultury tworzą obdarzające sensem oraz dające oparcie przekonania oraz postawy życiowe.

BIBLIOGRAFIA

Ablewicz K., *Człowiek jako metodologiczny problem pedagogiki*, „Horyzonty Wychowania” 1(2002)1.

Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (2009).

Benedykt XVI, *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*, „L'Osservatore Romano” (2008)4.

Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, tłum. z jęz. niem. J. Kochanowicz, WAM, Kraków 2005.

Brezinka W., *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, tłum. jęz. niem. H. Machoń, WAM Kraków 2007.

Chrobak S., *Uczyć się, aby być – perspektywa wychowania początku XXI wieku*, [w:] *Przemiany w naukach o wychowaniu – idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*, red. W. Korzeniowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.

Chudy W., *Istota pedagogiki personalistycznej*, „Ethos” 75(2006)3.

Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques 'a Delorsa, tłum. jęz. fr. W. Rabczuk, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998.

²⁹ W. Brezinka, *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, tłum. z jęz. niem. H. Machoń, WAM Kraków 2007, s. 144.

Gajda J., *Człowieczeństwo sensem życia i odpowiedzialnym zadaniem edukacji*, [w:] *Edukacja zorientowana na XXI wiek*, red. J. Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.

Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Oficyna Wydawnicza „Navo”, Warszawa 1997.

Hejnicka-Bezwińska T., *Antropologiczny punkt widzenia a poszukiwanie pedagogicznego sensu edukacji w społecznym dyskursie o edukacji*, [w:] *Antropologiczna pedagogika ogólna*, red. M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2010.

Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Herbut J., *Realizm*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, TN KUL Lublin 1997.

Herbut J., Żardecka M., *Mądrość*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, TN KUL Lublin 1997.

Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio* (1998).

Krasnodębski M., *Człowiek i paideia. Realistyczne podstawy filozofii wychowania*, Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin, Warszawa 2008.

Kwiatkowski S. M., *Główne problemy współczesnej edukacji*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” (2005)4.

Kwieciński Z., *Dziesięciościan edukacji (składniki i aspekty – potrzeba całościowego ujęcia)*, [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*, red. T. Jaworska, R. Leppert, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1998.

Kwieciński Z., *Edukacja wobec wyzwań demokracji. Wystąpienie na otwarciu II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, [w:] *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. H. Kwiatkowska, Z. Kwieciński, Edytor, Toruń 1996.

Lombaerts H., *Edukacja z perspektywy europejskiej*, tłum. z jęz. fr. P. Łacny, E. Osewska, „Horyzonty Wychowania” 1(2002)2.

Michaud T. A., *Realizm: jedyna droga przekroczenia progu nadziei*, tłum. jęz. fr. R. Lizut, „Człowiek w Kulturze”, 19(2007).

Nowak M., *Osoba i wartość w pedagogice ogólnej*, [w:] *Antropologiczna pedagogika ogólna*, red. M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2010.

Olbrycht K., *Kluczowe problemy wychowawcze w krajach postkomunistycznych*, [w:] *Edukacyjne wyzwania w krajach postkomunistycznych*, red. K. Polak, B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.

Palka S., *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, GWP, Gdańsk 2006.

Possenti V., *Wiara, rozum, uniwersytet*, tłum. T. Żeleźnik, „Społeczeństwo” (2008)3.

Radziejewicz-Winnicki A., *Emancypacja społeczna a kłopoty z instytucjonalizowaniem się „edukacji jutra” w postmonocentrycznym ładzie społecznym*, [w:] *Edukacyjne wyzwania w krajach postkomunistycznych*, red. K. Polak, B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Ribolzi L., *Problemy i perspektywy wychowania*, tłum. jęz. wł. P. Borkowski, „Społeczeństwo” (2010)1.

Skrzydlewski P., *Rola filozofii realistycznej w kształtowaniu się ludzkiej kultury prawnej*, „Człowiek w Kulturze”, 19(2007).

Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1992.

Śniegulska A., *Dylematy edukacji w obliczu problemów XXI wieku*, [w:] *Edukacyjne problemy czasu globalizacji w dialogu i perspektywie*, red. A. Karpińska, Trans Humana, Białystok 2003.

Wesołowska E. A., *O perspektywę globalną w myśleniu humanistycznym*, „Kultura i Edukacja” (1992)1.

EDUCATION – KNOWLEDGE THAT IS ABLE TO STEER A PERSON IN THE LIGHT OF FIRST RULES AND ULTIMATE GOALS

Pedagogy refers to a real person. It is the science about upbringing, education and self-education of people during their whole life. Pedagogy is not interested only in the situation „which exists now”, but also in the things „which can be/should happen”. Starting with a special human position in the universe, it states that people are summoned to act in a continuous and creative way. Guided by principle, education refers to a „possible” person, conditions of his/her development and creative actions, both as a result of intentional educational processes, as well as his/her personal self-education. Education is much more than only „general knowledge”. A notion of education refers not only to education itself or professional training and important development factors, but also to a full formation of a person. We can notice a change factor in education and we can say that education is to play a basic role in development of society, creating a new social order and releasing development possibilities for both individual people and big social groups. Thus, it is necessary to have real values that people can choose and aim at because only thanks to such real values we can be better and we can develop our nature to the full extent. People cannot find real values by closing themselves off, but they should be opened and should look for these values also in transcendent dimensions. It is a necessary condition that should be met by everybody if we want to become ourselves and develop as a grown-up and mature people.

Key words

Person, people, education, values, knowledge, upbringing.